SULTAN III. MUSTAFA’NIN YAZLIK GÖÇLERİ

Summer Migrations of Sultan Mustafa III

Cem Görür

Dr., Bilecik, Türkiye

e-mail: cemgorur@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-6009-5369

Near East Historical Review

11/2, April / Nisan 2021

e-ISSN: 2717-6363 (Online)

www.nehrreview.com

Article Type - Makale Türü : Research Article / Araştırma Makalesi

Received Date - Geliş Tarihi : 11.03.2021

Accepted Date - Kabul Tarihi : 15.04.2021

Pages - Sayfa : 41 - 55

doi : <http://dx.doi.org/10.29228/nehrreview.50090>

Citation - Atıf : Cem Görür, “Sultan III. Mustafa’nın Yazlık Göçleri”, *Near East Historical Review*, 11/2, April, 2021, pp. 41 - 55

SULTAN III. MUSTAFA'NIN YAZLIK GÖÇLERİ

Summer Migrations of Sultan Mustafa III

Cem Görür

Dr., Bilecik, Türkiye
e-mail: cemgorur@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-6009-5369

Öz

İstanbul'un fethinin ardından inşa edilen Topkapı Sarayı, uzun süre Osmanlı padişahlarının esas ikâmetgâhı olmuştur. Saray bu vasfını devam ettirirken XVII. ve bilhassa XVIII. yüzyılda, Osmanlı padişahlarının zaman zaman buradan ayrılarak İstanbul'un farklı noktalarındaki sahilсарaylar ile çeşitli köşk ve kasırlarda konakladıkları görülür. Havalının nispeten sıcak olduğu aylarda yaptıkları bu mekân değişiklikleri, onlara saraydan uzaklaşarak tabiatın güzelliklerinden ve şehrin farklı yerlerindeki köşk-kasır ve sahilсарaylarının imkânlarından istifade etme fırsatı verirdi. Genellikle göç-i hümayun veya nakl-i hümayun denilen bu geleneğin özellikle XVIII. yüzyıl padişahları arasında yaygınlık kazandığı görülür. Sultan III. Mustafa da hükümdarlığı süresince sekiz ayrı yaz mevsimini Topkapı Sarayı dışında geçirmiştir. III. Mustafa Osmanlı-Rus savaşının başlamasına kadar sürdürdüğü bu ritüelinde başta Karaağaç Sahilсарayı olmak üzere Beşiktaş Sahilсарayı ve Topkapı Kasrı'nı yazlık mekân olarak tercih etmiş ve yılın sıcak mevsimlerini genellikle buralarda geçirmiştir. Bu makale III. Mustafa'nın söz konusu süreçteki yazlık göçlerine odaklanmakta, bu göçlerin hangi tarihler arasında nerelere yapıldığını incelemektedir. Ayrıca III. Mustafa'nın yazlık göçlerinde ön plana çıkan noktaların altı çizilerek; onun göçte yanına aldığı kişi ve görevlilere, göçlerindeki yolculuk şekilleriyle bunların zamanlarına ve genel olarak yazlık mekânlarda ne şekilde vakit geçirdiğine dair bilgiler vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Sultan III. Mustafa, Göç, Nakl-i Hümayun, Cirit, Topkapı Sarayı, Karaağaç, Beşiktaş.

Abstract

Topkapı Palace, built after the conquest of Istanbul, was the main residence of the Ottoman sultans for a long time. While the palace continued its position, it is seen that the Ottoman sultans from time to time left here in the XVII and especially in the XVIII centuries and stayed in seaside palaces at different points of Istanbul and in various mansions and pavilions. These spatial changes they made during the mounts of relatively hot weather, when the weather was hot, would give them the opportunity to get away from the palace and benefit from the beauties of nature and the opportunities of mansions-pavilions and beach palaces in different parts of the city. It is seen that this tradition, which is generally called göç-i hümayun or nakl-i hümayun, became widespread especially among the sultans of the XVIII century. During his reign, Sultan Mustafa III spent eight different summer seasons outside the Topkapı Palace. In this ritual, which he continued until the beginning of the Ottoman-Russian war, Mustafa III preferred the Karaağaç Sahilсарayı (Beach Palace), Beşiktaş Sahilсарayı (Beach Palace) and Topkapı Kasrı as summer places and generally spent the warm seasons of the year here. This article focuses on the summer migrations of Mustafa III during the said period, and examines the dates and where these migrations were made. In addition, by highlighting the prominent points in the summer migration of Mustafa III; the article gives information to the people and officials he took with him during the migration, the travel patterns in their migration, their times and how he spent time in summer places in general.

Keywords: Sultan Mustafa III, Migration (Göç), Nakl-i Hümayun, Javelin, Topkapı Palace, Karaağaç, Beşiktaş.

Giriş

Osmanlı padişahları, özellikle XVIII. yüzyıldan itibaren, yılın sıcak geçen aylarının bir kısmını Topkapı Sarayı dışındaki köşk, kasır veya sahilsaraylarda geçirirlerdi.¹ Onların bir çeşit “*mütad-ı kadim*”² faaliyeti olarak nitelendirilen bu mekân değişiklikleri, kaynaklarda genellikle göç, göç-i hümayun, nakil, nakl-i hümayun ya da hareket-i hümayun şeklinde ifade edilmiştir.³

Sultan III. Ahmed'in cülûsunun ardından Osmanlı sarayının İstanbul'a dönmesiyle birlikte, başta Boğaziçi ve Sâdâbâd olmak üzere muhtelif yerlerde imar faaliyetlerine girilmiş ve bu kapsamda çeşitli sayfiye mekânları tecdid ve inşa edilmiştir. III. Ahmed, I. Mahmud ve III. Osman, Tersane Bahçesi ve Karaağaç Sahilsarayı gibi Sâdâbâd tarafındaki köşk ve kasırlar ile Boğaziçi'ndeki Beşiktaş ve Beylerbeyi gibi çeşitli sarayları aktif bir şekilde kullanmışlar, havaların ısınmasıyla buralara göç etmişlerdir.⁴ Tıpkı onlar gibi III. Mustafa da yaz aylarında nakl-i hümayunlarda bulunmuş ve sur dışının gözde sayfiye alanlarını sıklıkla kullanmıştır.

1. III. Mustafa'nın Göçleri

Babası III. Ahmed'in tahttan indirilmesiyle şimşirlikte endişeli ve zor bir şehzadelik süreci geçiren III. Mustafa⁵, bu sürecin de etkisiyle olsa gerek saltanatının büyük bölümünde yaz aylarını göçle Topkapı Sarayı dışında geçirmeyi tercih etmiştir. Bu kapsamda 1768'de Rus savaşının başlamasına kadar toplamda dokuz kez göç etmiş ve göç mekânları olarak başta Karaağaç Sahilsarayı olmak üzere Beşiktaş Sahilsarayı ve Topkapı Kasrı'nı tercih etmiştir.⁶ III. Mustafa'nın Rus savaşına kadar yaptığı bu göçlerle ilgili kaynaklarda ayrıntılı bilgiler bulmak mümkündür.

Sultan Mustafa'nın göçlerini kronolojik bir sırayla ele almak gerekirse, onun ilk göçünü cülûsundan sekiz ay kadar sonra 25 Haziran 1758'de (18 Şevval 1171) Karaağaç'a

*Bu makale, Prof. Dr. İlhami Yurdakul danışmanlığında Cem Görür tarafından hazırlanan, Sultan III. Mustafa: Ailesi, Günlük Hayatı, Dini ve İlimi İlgileri başlıklı yayımlanmamış doktora tezinin ilgili bölümünün düzenlenmiş ve genişletilmiş hâlidir.

¹ Seyyid Mehmed Hâkim Efendi, *Vak'a-nüvis Hâkim Efendi Tarihi*, (Doktora Tezi), Haz. Tahir Güngör, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014, s. 26-27, 30-31, 63-64, 125-126, 153-154; 253-254, 293-294, 365-366, 375-376, 390-391; Uğur Kurtaran, *Bir Zamanlar Osmanlı Sultan I. Mahmud ve Dönemi*, Atıf Yayınları, Ankara 2014, s. 34-35; Fikret Sarıcaoglu, *Kendi Kaleminde Bir Padişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid*, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 37-41; Cahit Telci, “Osmanlı Sultanlarının Yaz Ayı Geleneği: Göç-i Hümayun”, Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı, Haz. Nejdett Bilgin, Mehmet Ersan, Turan Gökçe vd., İzmir 1999, s. 491-513; Fikret Sarıcaoglu, “Üsküdar'da Osmanlı Padişahları: Göçler, Binişler ve Selâmlıklar (XVIII. Yüzyıl)”, *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu V (1-5 Kasım 2007)*, C. II, Editör: Coşkun Yılmaz, İstanbul 2008, s. 553-557.

² Göçler, III. Mustafa dönemi Ceyb-i Hümayun defterlerinde *mütad-ı kadim* bir faaliyet olarak ifade edildiği gibi [Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TSMA.d.), numara (nr.) 2403/49, varak (vr.) 2b, Tarih: 27 Muharrem 1172 (30 Eylül 1758); TSMA.d., nr. 2404/5, vr. 3a, Tarih: Muharrem 1173 (Ağustos 1759); TSMA.d., nr. 2404/14, vr. 2a, Tarih: Şevval 1173 (Haziran 1760); TSMA.d., nr. 2407/12, vr. 4b, Tarih: Zilkade 1176 (Haziran 1763)] dönemin vakanüvisi Hâkim Efendi tarafından da benzer şekilde nitelendirilmiştir. Hâkim Efendi, söz konusu göçlerin “*âdet-i hasene-i Şâhâne ve deydene-i müstahsene-i Pâdişâhâne'leri üzere*” yapıldığını bu gibi çeşitli terkiplerle açıklamıştır. Hâkim Efendi, a.g.e., s. 27, 30, 63, 125, 153, 253, 293, 375, 668, 817, 902, 933, 985. Ayrıca Hâkim Efendi, muhtelif köşk ve saraylara yapılan bu gibi nakilleri bir yönüyle gereklilik olarak gördüğünü “*Serây-ı Cedîd-i hümayûn'dan Sâhil-serây-ı Hüsvânî'nin 'azbû'l-mâ ve tayyib-i hevâ olanın birine nakl ü tahvil buyurmaları lâzime-i halden olmağla*” sözleriyle belirtmiştir. Hâkim Efendi, a.g.e., s. 985.

³ TSMA.d., nr. 2402/56, vr. 3a Tarih: Şevval 1171 (Haziran 1758); TSMA.d., nr. 2404/5, vr. 3a Tarih: Muharrem 1173 (Ağustos 1759); TSMA.d., nr. 2406/22, vr. 2b Tarih: Rebiülevvel 1175 (Ekim 1761); TSMA.d., nr. 2410/42, vr. 2a Tarih: Muharrem 1179 (Haziran 1765); III. Mustafa Ruznâmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Haz. Yunus Irmak, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1991, s. 110, 123; Hâkim Efendi, a.g.e., s. 125, 153, 253, 293, 375, 390, 575 vd.; Abdülkadir Özcan, “Biniş”, *DİA*, C. 6, İstanbul 1992, s. 184; Telci, a.g.m., s. 492.

⁴ Tülay Artan, “I. Mahmud Saltanatında Boğaziçi Eğlenceleri: Temâşâ, Tefekkür, Tevakkuf ve “Şehr-i Sefâ””, *Gölgelenen Sultan, Unutulan Yıllar Sultan I. Mahmud ve Dönemi (1730-1754)*, Haz. Hatice Aynur, C. I, Dergâh Yayınları, İstanbul 2020, s. 104-115.

⁵ III. Mustafa'nın geniş ve detaylı portresi için bkz. Kemal Beydilli, “III. Mustafa (1757-1774). Kaynarca Öncesi bir Padişah Portresi”, *Kitab-ı Hedaya (Hedda Reindl-Kiel Armağanı)*, Studien zum Osmanischen Reich und seinen Nachbargebieten, Bonn University Press, Bonn 2019; Kemal Beydilli, “Mustafa III”, *DİA*, C. 31, İstanbul 2006, s. 280, 282.

⁶ III. Mustafa'nın göçlerinin detaylarına dair bkz. Ek-1.

gerçekleştirmiş olduğu görülür.⁷ Nısf-ı göç olarak nitelendirilen bu göçüne hemen bütün göçleri gibi “seherice” yola çıkarak başlamış⁸ ve deniz yoluyla Karaağaç’a ulaşmıştır.⁹ Göç kafilesine harem halkının büyük bir kısmını dâhil eden III. Mustafa, dört kadını ve o sırada hayatta olan şimşirlikteki şehzadeler (büyükten küçüğe yaş sırasına göre Bayezid, Numan ve Abdülhamid) ile bazı harem görevlilerini de beraberinde Karaağaç’a götürmüştür.¹⁰ Onun bu göçünün ve göç mekânı tercihinin gerekçesi; yazın ferah ve doğası güzel bir mahalle giderek eğlenip dinlenmenin bir gelenek olması, Karaağaç civarının Eyyüb el-Ensârî hazretlerine yakın bir konumda yer alması ve bu vesileyle onu ziyaret imkânının bulunması ile Karaağaç’ın Topkapı Sarayı’na yakın bir bölge olması şeklinde ifade edilmiştir.¹¹ Üç aydan biraz fazla Karaağaç’ta kalan Sultan Mustafa, havaların soğumasıyla birlikte 30 Eylül 1758’de (27 Muharrem 1172) yine deniz yolunu kullanarak göç kafilesiyle beraber Topkapı Sarayı’na dönmüştür.¹²

III. Mustafa, bir sonraki yaz mevsiminde de göçe çıkmış; ancak bu defa mekân olarak Beşiktaş Sahilsarayı’nı tercih etmiştir.¹³ Bu amaçla 27 Haziran 1759’da (2 Zilkade 1172) şehzadeler ve ağırlıkları “nısf-ı göç-i hümayun ile” Beşiktaş’a göndermiş, ertesi gün (28 Haziran / 3 Zilkade) ise seherice harem-i hümayununu nısf-ı göç ile gönderip ardından da kendisi Beşiktaş Sahilsarayı’na ulaşmıştır.¹⁴ Sultan Mustafa’nın bu nakl-i hümayunu, Beşiktaş Sahilsarayı’nı göç mekânı olarak seçmesi bakımından ilk ve sondur. Onun Beşiktaş’ı bir daha seçmemesinin sebebini şu aşamada net olarak bilemesek de burayı beğenmemesi veya mekânın beklenti ve ihtiyaçları karşılamada yetersiz kalması muhtemel sebepler arasında görülebilir. Zira Sultan Mustafa iki ay sonra Beşiktaş Sahilsarayı’nı deyim yerindeyse terk ederek harem halkıyla Karaağaç’a göçmüştür. Bu yönüyle III. Mustafa, ilk ve son defa olarak bir göç mevsimi içerisinde

⁷ Sötlüce’de bulunan Karaağaç Bahçesi, İstanbul’daki padişah hasbahçelerinden birisiydi. Önceleri Defterdar-zâde İbrahim Paşa’nın mülkü iken XVII. yüzyılda padişahlar tarafından ziyaret edilen bir mekân haline gelmiş ve burada bir kasır inşa edilmiştir. Karaağaç’ın asıl ön plana çıkıp gelişmesi ise III. Ahmed döneminde olmuştur. XVIII. yüzyılda inşa, teccid ve peyzaj faaliyetleriyle padişahların gözde mekânlarından birisi haline gelen Karaağaç, bu yüzyılda aktif bir şekilde kullanılmış, III. Selim döneminden itibaren ise rağbet görmemeye başlamıştır. Muzaffer Erdoğan, “Osmanlı Devrinde İstanbul Bahçeleri”, *Vakıflar Dergisi*, IV, Yıl: 1958, s. 163-166; Telci, *a.g.m.*, s. 495. III. Mustafa’nın yaptığı göçlerde Karaağaç için kullanılan ifadeler dönemin kaynaklarında farklılık gösterebilmektedir. Sadece Karaağaç denildiği gibi “Karaağaç Sahilsarayı”, “Karaağaç Yalısı”, “Karaağaç Bahçesi” veya “Karaağaç Sahilsaray-ı Hümayunu” gibi ifadeler de kullanılabilir. *Tsma.d.*, nr. 2402/56, vr. 3a, Tarih: Şevval 1171 (Haziran 1758); *Tsma.d.*, nr. 2404/5, vr. 3a, Tarih: Muharrem 1173 (Ağustos 1759); *Tsma.d.*, nr. 2408/9, vr. 2b, Tarih: Rebiülevvel 1177 (Eylül 1763); *III. Mustafa Ruznâmesi*, s. 52, 64-65, 110.

⁸ *III. Mustafa Ruznâmesi*, s. 23, 30, 47-48, 52, 54, 64-65, 71, 79, 84, 110, 123.

⁹ “Nısf-ı göç” veya “yarım göç” ifadesinin, görece daha az kişi ve görevlinin katılımıyla yapılan göçleri belirtmek için kullanıldığı anlaşılar.

¹⁰ III. Mustafa Ruznâmesi ve Muradî, göç tarihini 25 Haziran (18 Şevval) olarak verirken, Ceyb-i Hümayun defteri ve Hâkim Efendi, bir gün sonrasını 26 Haziran (19 Şevval) tarihini verir. *III. Mustafa Ruznâmesi*, s. 23; Seyyid Hasan Muradî, *Bir Kâtibin Kaleminden İstanbul’un 12 Yılı (1754-1766)*, Haz. Receb Ahışah, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2016, s. 63; *Tsma.d.*, nr. 2402/56, vr. 3a, Tarih: Şevval 1171 (Haziran 1758); Hâkim Efendi, *a.g.e.*, s. 668.

¹¹ Hâkim Efendi, *a.g.e.*, s. 668. Sultan III. Mustafa’nın Karaağaç’ta göçte bulunduğu vakitlerde Cuma Selâmlıkları için daha çok Eyüb Sultan Camii’ni tercih etmesi, Hâkim Efendi’nin çok defalar tekrar ettiği bu yöndeki “resmi” izâhatını destekler mâhiyettir. Bkz. Cem Görür, “Sultan III. Mustafa’nın Cuma Selâmlıkları”, *History Studies*, C. 10, S. 9, Ankara 2018, 147-155.

¹² *Tsma.d.*, nr. 2403/49, vr. 2b, Tarih: Muharrem 1172 (Eylül 1758); *III. Mustafa Ruznâmesi*, s. 30; Muradî, *a.g.e.*, s. 67. Hâkim Efendi, III. Mustafa’nın Topkapı Sarayı’na dönüş tarihini 29 Eylül (26 Muharrem) olarak belirtir. Hâkim Efendi, *a.g.e.*, s. 575-576.

¹³ Beşiktaş Sahilsarayı, Beşiktaş’taki hasbahçede yer alan ve Osmanlı padişahları tarafından yazlık saray olarak kullanılan yapılar topluluğu idi. Önceleri Sultan I. Ahmed tarafından burada bir kasır yaptırılmış, sonraki süreçte peyderpey inşa edilen yeni daire ve kasırlarla sarayın varlığı gelişerek devam etmiştir. III. Selim döneminde İstanbul’a gelen mimar Melling, burada padişah için bir kasır ve valide sultan için bir harem dairesi inşa etmiştir. Sultan II. Mahmud’un 1826’dan sonra burada yaz-kış kalabileceği bir saray yapılmasını istemesiyle tüm binalar yıkılmış ve yerlerine Kırkor Balyan tarafından büyük bir saray inşa edilmiştir. Sultan Abdülmecid ise bu sarayı da yıktırarak yerine Beşiktaş Sarayı’nı yaptırmış, nihayetinde bu sarayın da yıkılmasıyla günümüzdeki Dolmabahçe Sarayı inşa edilmiştir. Reşad Ekrem Koçu “Beşiktaş Sahilsarayı”, *İstanbul Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul 1961, s. 2589-2597.

¹⁴ *III. Mustafa Ruznâmesi*, s. 47-48; Muradî, *a.g.e.*, s. 75. Hâkim Efendi, göç tarihini 15 Temmuz 1759 (20 Zilkade 1172) olarak verir. Hâkim Efendi, *a.g.e.*, s. 801. 1172 yılı Zilkade ayı Ceyb-i Hümayun defterinde ilgili sayfasının görüntüsü olmadığı için şu aşamada III. Mustafa’nın bu nakl-i hümayununda deniz yolunu mu yoksa kara yolunu mu kullandığını bilemiyoruz. Öte yandan bu göçüne Harem-i Hümayun’dan kimlerin katıldığını, iki ay sonra Beşiktaş’tan Karaağaç’a giderken verdiği göç bahşişlerinden anlayabiliyoruz.

iki farklı mekâna nakl-i hümayunda bulunmuştur. Nitekim 31 Ağustos 1759'da (7 Muharrem 1173) kadınlarını, harem görevlilerini ve şehzadeleri seher vakti deniz yoluyla Karaağaç'a göndermiş ve kendisi de kara yolunu kullanarak buraya ulaşmıştır.¹⁵ İki ay kadar da Karaağaç'ta ikâmet eden padişah, havaların soğumaya başlamasıyla birlikte göç kafilesiyle 25 Ekim 1759'da (3 Rebiülevvel 1173) deniz yolunu kullanarak Topkapı Sarayı'na dönmüştür.¹⁶

III. Mustafa'nın bir sonraki yaz mevsiminde de göç mekânı değişmemiş ve 3 Haziran 1760'da (18 Şevval 1173) haremmini de alarak sabahın erken vakitlerinde “göç-i hümayun ile” Karaağaç Yalısı'na gitmiştir.¹⁷ Deniz yolunu kullanarak gittiği bu göçünden havaların soğumaya başlaması üzerine yine deniz yolunu kullanarak 19 Ekim 1760'ta (9 Rebiülevvel 1174) geri dönmüştür.¹⁸

Yaz aylarını Topkapı Sarayı dışında geçirmeyi sürdüren Sultan Mustafa, bir sonraki yıl da bu geleneği devam ettirmiş ve alışıldık göç mekânını değiştirmeyerek yine Karaağaç'ı tercih etmiştir. Nitekim 7 Haziran 1761'de (4 Zilkade 1174) haremmini de alarak seher vakti yola çıkmış ve yine deniz yolunu kullanarak “nısf-ı göç-i hümayun ile” Karaağaç'a gitmiştir.¹⁹ III. Mustafa, dört ay kadar burada kaldıktan sonra 4 Ekim 1761'de (5 Rebiülevvel 1175) Topkapı Sarayı'na dönmüştür. Bu avdeti de gidişinde olduğu şekilde sabahın erken saatlerinde yola çıkmak suretiyle başlamış ve deniz yoluyla saraya ulaşmıştır.²⁰

III. Mustafa ertesi yıl (1762 yazı) cülûsundan beri ilk defa bir yaz mevsiminde herhangi bir yere göç etmemiştir. Bu durumun muhtemel sebepleri arasında akla ilk olarak, sultanın bu yıl (1762 yılı) yaz mevsimini Topkapı Sarayı'nda geçirmek istemesi gelmektedir. Bununla beraber üzerinde durulabilecek ikinci ve kuvvetli bir ihtimal ise Sultan Mustafa'nın ilk çocuğu Hibetullah Sultan'ın 1 Temmuz 1762'de (9 Zilhicce 1175) vefat etmesiyle ilgilidir. Çocuklarına düşkün olduğu bilinen Sultan Mustafa, ilk çocuğu Hibetullah Sultan'ın vefatından sonra olağan programını değiştirmiş, arife ve bayram günlerinde icra edilen yerleşik protokol ve eğlenceleri terk ederek yalnızca bayramın ilk gününe ait mütad programı uygulamakla yetinmiştir.²¹ Sultan Mustafa'nın, kızının vefatının ardından bir süre sevinç ve eğlenceden uzaklaştığı dikkate alınacak olursa, kızının hastalığının ağırlaşması sebebiyle mekân değiştirmek istemediği düşünülebilir.

III. Mustafa, bir sonraki yıl 2 Haziran 1763'te (20 Zilkade 1176) Karaağaç'a göçerek bu geleneğine kaldığı yerden devam etmiştir. Öte yandan bu seneki göç, nakil yönünden

¹⁵ TSMA.d., nr. 2404/5, vr. 3a (Muharrem 1173); III. Mustafa Ruznâmesi, s. 52; Hâkim Efendi, a.g.e., s. 817-818; Muradî, Bir Kâtibin Kaleminden..., s. 77; Şemdanizade Fındıklılı Süleyman Efendi, Mür'î't-Tevârih, Haz. M. Münir Aktepe, C. II.A, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1978, s. 35. Seyyid Hasan Muradî, söz konusu göç gününde Karaağaç'ta dolu yağdığı bilgisini verir. Öte yandan Vâsîf Efendi, bu göçün tarihini Muharrem'in evâsıtı olarak belirtir. Ahmed Vâsîf Efendi, Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Ahbâr, (Doktora Tezi), Haz. Nevzat Sağlam, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014, s. CXXVIII, 167.

¹⁶ TSMA.d., nr. 2404/7, vr. 2a, Tarih: Rebiülevvel 1173 (Ekim 1759); III. Mustafa Ruznâmesi, s. 54; Teşrifatçı Mehmed Âkif Bey, Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa Han-ı Sâlis, Editör: Erhan Afyoncu, (Tıpkıbasım), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2012, vr. 169b-170a. Muradî, dönüş tarihini 27 Ekim (5 Rebiülevvel) olarak verirken Hâkim Efendi, 1 Kasım (10 Rebiülevvel) tarihini kaydeder. Muradî, a.g.e., s. 78; Hâkim Efendi, a.g.e., s. 841-842.

¹⁷ TSMA.d., nr. 2404/14, vr. 2a-2b, Tarih: Şevval 1173 (Haziran 1760); III. Mustafa Ruznâmesi, s. 64-65; Muradî, a.g.e., s. 85; Hâkim Efendi, a.g.e., s. 902. Teşrifatçı Mehmed Âkif Bey, göç gününü 2 Haziran (17 Şevval) olarak verir. Teşrifatçı Mehmed Âkif Bey, a.g.e., vr. 227a-227b.

¹⁸ TSMA.d., nr. 2405/6, vr. 2b-3a, Tarih: Rebiülevvel 1174 (Ekim 1760); III. Mustafa Ruznâmesi, s. 71; Teşrifatçı Mehmed Âkif Bey, a.g.e., vr. 250a. Hâkim Efendi, dönüş tarihini 16 Ekim (6 Rebiülevvel) olarak verirken Muradî, 20 Ekim (10 Rebiülevvel) olarak kaydeder. Muradî, a.g.e., s. 89; Hâkim Efendi, a.g.e., s. 933.

¹⁹ TSMA.d., nr. 2405/14, vr. 2a, Tarih: Zilkade 1174 (Haziran 1761); III. Mustafa Ruznâmesi, s. 79. Muradî, Karaağaç'a göç tarihini 6 Haziran (3 Zilkade) olarak verirken Hâkim Efendi, 8 Haziran (5 Zilkade), Vâsîf Efendi ise 4 Haziran (1 Zilkade) olarak belirtir. Muradî, a.g.e., s. 97; Hâkim Efendi, a.g.e., s. 985; Ahmed Vâsîf Efendi, a.g.e., s. 201.

²⁰ Ceyb-i Hümayun defteri dönüşle ilgili net bir tarih vermezken III. Mustafa Ruznamesi ve Muradî, 4 Ekim (5 Rebiülevvel) tarihini kaydeder. TSMA.d., nr. 2406/22, vr. 2b, Tarih: Rebiülevvel 1175 (Ekim 1761); III. Mustafa Ruznâmesi, s. 84; Muradî, a.g.e., s. 100. Buna mukabil Hâkim ve Vâsîf Efendiler 5 Ekim (6 Rebiülevvel) tarihini verir. Hâkim Efendi, a.g.e., s. 1003; Ahmed Vâsîf Efendi, a.g.e., s. 206.

²¹ III. Mustafa Ruznâmesi, s. 94-95; TSMA.d., nr. 2406/31, vr. 2b-3a, Tarih: Zilhicce 1175 (Temmuz 1762). Arife ve Bayram günleri uygulanan teşrifat ve törenlerle ilgili bilgi için bkz. Zeynep Tarım Ertuğ, “Onsekizinci Yüzyıl Osmanlı Sarayı'nda Bayram Törenleri”, Prof. Dr. Mübahat S. Küttikoğlu'na Armağan, Editör: Zeynep Tarım Ertuğ, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2006, s. 573-594.

diğerlerinden farklılık göstermiş ve padişah bir gün öncesinden (1 Haziran) şehzadesi Selim'i tahtırevana bindirerek Darüssaade Ağası, Rikâb Ağaları, lalası Ahmed Efendi ve hasekiler ile Eyüp'teki Saliha Sultan Yalısı'na göndermiştir. Şehzade Selim bir gece burada kaldıktan sonra ertesi gün saat ikide kayıkla Karaağaç'a ulaşmıştır. Şehzadenin Karaağaç'a ulaştığı gün III. Mustafa da sabahın erken saatlerinde Kozbekçiler Kapısı'ndan ata binerek Yeni Cami'ye gitmiş, burada sabah namazını kıldıktan sonra yine kara yolunu kullanarak Saliha Sultan Yalısı'na ulaşmıştır. Yalıda bir miktar dinlendikten sonra "*piyadeye süvar olup yarım göç ile*" Karaağaç Bahçesi'ne varmıştır. III. Mustafa, bu göçüne de kadınlarını, şehzadeleri ve harem çalışanlarını dâhil etmiş ve her zamanki gibi "*mütad-ı kadim üzere*" onlara göç bahşişi vermiştir.²² Dört ay kadar Karaağaç'ta ikâmet ettikten sonra havalanın soğumaya başlaması ve 20 Eylül'deki (12 Rebiülevvel 1177) Mevlid kandili programına katılmak için 17 Eylül'de (9 Rebiülevvel 1177) Topkapı Sarayı'na dönmüştür.²³ Birinci kadını Mihrişah Sultan ile oğulları Şehzade Selim'i ise kendisinden üç gün önce (14 Eylül / 6 Rebiülevvel) ayrı olarak Topkapı Sarayı'na göndermiştir.²⁴

Takip eden yılda (1764) göç etmeyen III. Mustafa, bir sonraki göçünü 23 Haziran 1765 (4 Muharrem 1179) tarihinde yine Karaağaç'a yapmıştır. Sultan bu tarihte haremینی, şehzadeleri ve harem çalışanlarını da göç kfilesine dâhil etmiş ve yine deniz yolunu kullanarak Karaağaç'a varmıştır.²⁵ Şehzade Numan, 29 Aralık 1764'te hummaya yakalanarak vefat ettiği için göç kayıtlarında Bayezid ve Abdülhamit'in isimleri geçmektedir.²⁶ Sultan Mustafa'nın bu seneki göçü süre bakımından diğerlerinden daha kısa olmuş ve 25 Ağustos 1765'te (8 Rebiülevvel 1179) deniz yoluyla Topkapı Sarayı'na geri dönmüştür.²⁷

III. Mustafa'nın 1766 yılında göç ettiğine dair kayıt yokken ertesi sene 16 Haziran 1767 (18 Muharrem 1181) tarihi onun bir sonraki göç günü olarak kayıtlıdır. Buna göre padişah mezkûr tarihte sayıları beşi bulan kadınlarıyla birlikte, şehzadeler ve harem çalışanlarını da olarak Karaağaç'a nakl-i hümayunda bulunmuş²⁸ ve iki ay kadar burada kalarak 22 Ağustos 1767'de (26 Rebiülevvel 1181) deniz yoluyla Topkapı Sarayı'na geri dönmüştür.²⁹

III. Mustafa saltanatının son göçünü 7 Temmuz 1768'de (21 Safer 1182) yapmıştır. Ancak bu göçünde önceki senelerin aksine Karaağaç Sahilsarayı'nı değil sarayın hemen Sarayburnu tarafında yer alan Topkapı Kasrı'nı seçmiştir. Sultan Mustafa'nın yazlık olarak neden Topkapı Kasrı'nı tercih ettiği kaynaklarda belirtilmese de Rusya ile yaşanan ciddi sorunlar ve bunların bir savaşa doğru evriliyor olması sebebiyle idari merkezden ayrılmak istememesi ya da muhtemel bir hastalık durumunun belirleyici olduğu düşünülebilir. Bu aşamada III. Mustafa'nın Rus savaşının başlamasıyla beraber bir daha yazlık göçlere çıkmaması göz önüne alındığında ilk ihtimalin daha kuvvetli olduğu söylenebilir.³⁰ Verilen bahşişlere bakıldığında III. Mustafa'nın bu göçüne kadınlarını ve çeşitli harem görevlilerini dâhil ederken şehzadeleri beraberinde götürmediği

²² TSMA.d., nr. 2407/12, vr. 4b, Tarih: Zilkade 1176 (Haziran 1763); III. Mustafa Ruznâmesi, s. 110; Hâkim Efendi, a.g.e., s. 1080; Ahmed Vâsıf Efendi, a.g.e., s. 230; Muradî, a.g.e., s. 118.

²³ Dönüş yolculuğunu yine deniz yoluyla yapmış ve seher vaktinde filikaya binerek Defterdar İskeleyi'ne, oradan da atla Yalı Köşkü'ne ulaşmıştır. Yine harem halkı da aynı gün Topkapı Sarayı'na dönüşünü tamamlamıştır. Öte yandan Hâkim Efendi, eserinde dönüş tarihini 18 Eylül (10 Rebiülevvel) olarak belirtir. III. Mustafa Ruznâmesi, s. 123; TSMA.d., nr. 2408/9, vr. 2b, Tarih: Rebiülevvel 1177 (Eylül 1763); Hâkim Efendi, a.g.e., s. 1086.

²⁴ Muradî, a.g.e., s. 121. III. Mustafa, başkadını Mihrişah Sultan'a oğullarıyla yapacağı bu yolculuk için "*Mısırlı Mehmed Ağa kulları yediyle*" beş yüz kuruş vermiştir. TSMA.d., nr. 2408/9, vr. 3a, Tarih: Rebiülevvel 1177 (Eylül 1763).

²⁵ TSMA.d., nr. 2410/42, vr. 2a, Tarih: Muharrem 1179 (Haziran 1765); Muradî, a.g.e., s. 141. Hâkim Efendi, göç tarihini 25 Haziran (6 Muharrem) olarak verir. Hâkim Efendi, a.g.e., s. 1155.

²⁶ Beydilli, a.g.m., s. 204; TSMA.d., nr. 2410/42, vr. 2a, Tarih: Muharrem 1179 (Haziran 1765).

²⁷ TSMA.d., nr. 2410/44, vr. 2a, Tarih: Rebiülevvel 1179 (Ağustos 1765). Muradî, dönüş tarihini 24 Ağustos (7 Rebiülevvel) olarak vermiştir. Muradî, a.g.e., s. 143.

²⁸ TSMA.d., nr. 2412/44, vr. 2b, Tarih: Muharrem 1181 (Haziran 1767).

²⁹ TSMA.d., nr. 2412/46, vr. 2b-3a-3b, Tarih: Rebiülevvel 1181 (Ağustos 1767). Dönemin vakanüvisi Çeşmizâde Mustafa Reşid Efendi, dönüş tarihini 21 Ağustos (25 Rebiülevvel) olarak verir. Çeşmî-zâde Mustafa Reşid Efendi, *Çeşmî-zâde Tarihi*, Haz. Bekir Kütükoğlu, İstanbul Fetih Cemiyeti – İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1993, s. 47-48.

³⁰ Nitekim büyük beklentilere rağmen her türlü bilgisizlik ve hazırlıksızlıkla başlanan savaş, kısa sürede ciddi bir sorun ve nihayetinde hezimete dönüşmüştür. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal Beydilli, a.g.m., s. 221-231.

anlaşılmaktadır.³¹ Öte yandan onun burada ne kadar süre kaldığı ve net olarak hangi tarihte Topkapı Sarayı'na döndüğü tespit edilememektedir.³²

2. III. Mustafa'nın Göç Hususiyetleri ve Âdetleri

III. Mustafa'nın saltanatı dönemindeki nakl-i hümayunlarına bakıldığında bilhassa mekân tercihi noktasında istikrarlı bir çizgi takip ettiği, yazlık ikâmetgâhlarını sıklıkla aşına olduğu mahallerden yana kullandığı görülür. Yukarıda ifade edildiği üzere III. Mustafa, sekiz ayrı yaz mevsiminde yaptığı göçlerinde birer defaya mahsus olmak üzere Beşiktaş Sahilsarayı ve Topkapı Kasrı'nı tercih etmiş, buralar haricinde seçimlerini sürekli Karaağaç Sahilsarayından (Karaağaç Bahçesi) yana kullanmıştır. Beşiktaş'a gittiği 1759 yılı Haziranında iki ay burada kaldıktan sonra yeni bir göç yaparak Karaağaç Bahçesi'ne gitmiş ve iki ay kadar da burada kalmıştır. Böylece saltanatında bir defaya mahsus olmak üzere bir göç mevsiminde iki ayrı mekâna nakl-i hümayunda bulunmuştur. Öte yandan III. Mustafa son göçünü 1768 yılı yazında yapmış ve bu nakl-i hümayununda Topkapı Sarayı'ndan pek uzaklaşmak istemeyerek Sarayburnu'ndaki Topkapı Kasrı'nı tercih etmiştir.

III. Mustafa'nın mekân tercihi noktasındaki bu istikrarının sebeplerini net olarak bilemesek de dönemin vakanüvisi Hâkim Efendi, onun hemen hemen her göçünü kaydederken neden söz konusu mahallin seçildiğini de kendince îzaha gayret etmiştir.³³ Buna göre yukarıda da ifade dildiği gibi Hâkim Efendi, III. Mustafa'nın ilk göçünde Karaağaç'ı tercih etme sebebinin Eyyüb el-Ensârî hazretlerine yakın bir mevkide yer alması ve bu sayede onu ziyaret imkânına sahip olması, Topkapı Sarayı'na da yakın bir konumda bulunması ile her yönüyle uğurlu bir yer olması şeklinde açıklamıştır.³⁴ Hâkim Efendi, III. Mustafa'nın ilerleyen yıllarda da Karaağaç'a yaptığı göçlerini aktarırken benzer ifadeler kullanmış; burasının Hz. Peygamber'e ev sahipliği yapma şerefine nâil olan Eyyüb el-Ensârî hazretlerinin yakınında ve onun gölgesinde bulunduğunu, böylece ziyaretlere ve nice ferahlık ve güzelliğe vesile olduğunu, ayrıca Karaağaç ve Sâdâbâd'ın havası ve deresiyle birlikte güzel bir tabiata sahip olduğunu belirtmiştir.³⁵

III. Mustafa'nın son yıllarındaki göç sürelerinin öncekilere nazaran daha kısa olduğu görülür. 25 Haziran 1758'de Karaağaç'a gittiği ilk göçünde üç ay, ertesi sene 27 Haziran 1759'da Beşiktaş Sahilsarayına ve oradan 31 Ağustos'ta Karaağaç'a gittiği göçlerinde dört ay geçirmiştir. 3 Haziran 1760'ta başladığı göçünde dört buçuk ay, bir sonraki yıl 7 Haziran 1761'de çıktığı göçünde dört ve ertesi yıl 2 Haziran 1763'te başladığı nakl-i hümayununda ise üç buçuk ay kalmıştır. Bunlara mukabil 17 Eylül 1763'te başladığı göçü ile ertesi sene 16 Haziran 1767'de Topkapı Kasrı'na gittiği son nakl-i hümayununda ortalama ikişer ay göçte kalmıştır.

Sultan Mustafa'nın göçleri, seleflerinkine nazaran özellikle tercih edilen mekânlar ve buralarda geçirilen süreler bakımından bir miktar farklılık arz eder. Bu noktada Sultan I. Mahmud ve III. Osman'ın göçleri incelendiğinde onların göç mekânları konusunda daha geniş bir yelpazede hareket ettikleri görülebilir. Meselâ; Sultan I. Mahmud, 1734 yılının bahar-yaz aylarında havaların ısınmasıyla ilk olarak İstavroz Sarayı yakınındaki Beylerbeyi Sarayı'na gitmiş, oradan iki günlüğüne Valide Sultan ile Şevkâbâd'da vakit geçirdikten sonra tekrar Beylerbeyi Sarayı'na avdet etmiş, 1 Ağustos'ta ise buradan Beşiktaş Sahilsarayına nakl-i hümayunda bulunmuştur. Bir ay kadar da burada kaldıktan sonra 31 Ağustos'ta Valide Sultan'ın Alibeyköy'de müceddeden binâ ettirdiği çiftlikte birkaç gün ikâmet ederek Bahariye Sahilsarayına geçmiş, takribî bir ay kadar da burada kalarak Ekim ayının ilk günlerinde (evâil-i

³¹ TSMA.d., nr. 2413/51, vr. 2b, Tarih: Safer 1182 (Temmuz 1768).

³² Muhtemel dönüş tarihi olan 1182 yılı Cemaziyelevvel ayı defterinin arşiv kaydına ulaşılamadığı gibi dönem hakkında bilgi veren eserlerde de konuyla alakalı bir bilgi bulunamamıştır.

³³ Hâkim Efendi, vakanüvislik vazifesi ve tarihçilik metodu münasebetiyle pek çok olayı mistik bir tavırla izah etmiştir. Onun tarihçiliği hakkında bkz. Hâkim Efendi, *a.g.e.*, s. LXVII-LXX; Mücteba İlgürel, "Hâkim Mehmed Efendi", *DİA*, C. 15, İstanbul 1997, s. 189-190; Bekir Kütükoğlu, "Müverrih Vâsıf'ın Kaynaklarından Hâkim Tarihi", *Vekayi'nüvis Makaleler*, İstanbul Fethi Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1994, s. 139-194.

³⁴ Hâkim Efendi, *a.g.e.*, s. 668.

³⁵ Hâkim Efendi, *a.g.e.*, s. 902-903, 933, 985-986.

Cemaziyelevvel 1147) Topkapı'ya geri dönmüştür.³⁶ Mayıs-Haziran 1744'te (evâil-i Rebiülahir) ise Karaağaç Bahçesi'ne gidip bir ay kadar burada kaldıktan sonra Temmuz ayının başlarında bu sefer Beşiktaş Sahilsarayı'na geçmiştir. Bir süre de burada kalan Sultan Mahmud, 20 Eylül 1744'te (12 Şaban 1157) Topkapı Sarayı'na geri dönmüştür.³⁷ Yine 16 Mayıs 1753'te (13 Receb 1166) Eyüp'teki Valide Sultan Sahilsarayı'na gitmiş, bir müddet burada kaldıktan sonra 25 Mayıs 1753'te (22 Receb 1166) Beşiktaş Sahilsarayı'na geçmiştir. Buradan da mutadî üzere Beylerbeyi Sahilsarayı'na gitmeyi murad ederken havaların soğumaya başlaması ve Kurban Bayramı'nın da yaklaşması üzerine 21 Eylül 1753'te (23 Zilkade 1166) Topkapı Sarayı'na geri dönmüştür.³⁸ Arttırılabilecek bu gibi örneklerin yanı sıra Sultan Mahmud'un Üsküdar tarafını gerek Üsküdar Sarayı gerekse Beylerbeyi Sahilsarayı üzerinden göçlerinde sıklıkla tercih ettiği bilinmektedir.³⁹ Öte yandan Sultan III. Osman da 1 Mayıs 1756'da yarım göç ile Tersane Sahilsarayı'na giderek 6 Mayıs'ta Topkapı Sarayına geri dönmüş, ardından 20 Mayıs'ta Beşiktaş Sahilsarayı'na yeni bir nakl-i hümayunda bulunmuştur. Buradan Ağustos sonu Eylül başı gibi bu defa Karaağaç Sahilsarayı'na göçmüş ve nihayetinde 15 Ekim günü Topkapı Sarayı'na dönmüştür.⁴⁰ Bu gibi örnekler seleflerinin III. Mustafa'ya nazaran yazlık mekân tercihlerini daha geniş bir yelpazede kullandıklarına işaret eder.

Sultan Mustafa'nın hemen hemen tüm göçlerine günün erken saatlerinde seher vakti yola çıkarak başladığı görülür. Gerek yazın Topkapı Sarayı'ndan göç ile bir sahil saraya giderken, gerekse nakl-i hümayunda bulunduğu mahalden sonbaharda Topkapı Sarayı'na dönerken olsun, yolculuklarına "seherîce" başlar ve öğleden önce gideceği noktaya ulaşırdı. Hatta yolculuklarının cuma günlerine isabet ettiği zamanlarda cuma namazını varacağı mahalde eda ettiği, dolayısıyla öğleden önce buraya varmış olduğu görülür.⁴¹

Öte yandan III. Mustafa, göç yolculuklarını ekseriyetle deniz yolunu kullanarak yapardı. Nitekim yukarıda da belirtildiği üzere onun filika, piyade, sandal ve saltanat kayığı görevlilerine verdiği ihsanlar, göçlerinde sık sık deniz yolunu kullandığını göstermektedir. Buna mukabil Sultan Mustafa'nın 2 Haziran 1763'te (20 Zilkade 1176) Karaağaç'a gidişi, 17 Eylül 1763'te (9 Rebiülevvel 1177) Topkapı Sarayı'na dönüşü ve 16 Haziran 1767'de (18 Muharrem 1181) Karaağaç'a gidişi ile 7 Temmuz 1768'de (21 Safer 1181) Topkapı Kasrı'na gidişi sırasında sandal, filika veya saltanat kayığı görevlilerine herhangi bir ihsanda bulunmaması, bu yolculukların kara yoluyla yapılmış olabileceğine işaret etmektedir.

Onun nakl-i hümayunlarında dikkati çeken bir diğer husus, ailesini ve hanedanının bir kısmı da sıklıkla beraberinde götürmesiydi. Göç-i hümayun ile bir yere gittiği ve oradan döndüğü sırada kadınlarına, çocuklarına ve şimşirlikteki şehzadelere verdiği göç bahşişleri, III. Mustafa'nın pek çok göçüne onları da dâhil ettiğini gösterir. Belirlenmiş sabit bir miktar olmamakla birlikte bahşişler; kadınlar, çocuklar ve şimşirlikteki şehzadeler arasındaki hiyerarşik durum gözetilerek verilirdi. Buna göre 25 Haziran 1758'de Karaağaç'a gidişi ile 30 Eylül'deki dönüşünde, 31 Ağustos 1759'daki Beşiktaş'tan Karaağaç'a gidişinde, 2 Haziran 1763'teki Karaağaç'a gidişinde, 23 Haziran 1765'teki Karaağaç'a gidişi ile 25 Ağustos'taki dönüşünde, 16 Haziran 1767'de Karaağaç'a gidişi ile 22 Ağustos'taki dönüşünde ve son olarak 7 Ağustos'taki Topkapı Kasrı'na gidişindeki kayıtlarda Harem-i Hümayun bahşişinin kimlere ne miktarda verildiği ayrıntılı bir şekilde kaydedilmiştir.⁴²

³⁶ Vak'anüvis Subhî Mehmed Efendi, *Subhî Tarihi*, Haz. Mesut Aydın, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007, s. 225-226, 229, 238, 240; Artan, *a.g.m.*, s. 111-112.

³⁷ İzzî Süleymân Efendi, *İzzî Tarihi*, Haz. Ziya Yılmaz, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2019, s. 30-31, 55-56.

³⁸ Hâkim Efendi, *a.g.e.*, s. 26, 30, 63.

³⁹ Sarıcaoglu, *a.g.m.*, s. 553-556.

⁴⁰ Hâkim Efendi, *a.g.e.*, s. 365-366, 375-376, 390-391. Yine onun da göçlerinde Beylerbeyi'ni kullandığı bilinmektedir. Sarıcaoglu, *a.g.m.*, s. 557.

⁴¹ III. Mustafa'nın göç ile Karaağaç'tan Topkapı Sarayı'na döndüğü 22 Ağustos 1767 (26 Rebiülevvel 1181) cuma gününe denk gelmiş ve kendisi Cuma namazını Ayasofya Camii'nde eda etmiştir. *TSM.A.d.*, 2412/46, vr. 2b-3a, Tarih: Rebiülevvel 1181 (Ağustos 1767).

⁴² Bkz. Tablo-1. Ayrıca tabloda görüleceği üzere III. Mustafa'nın 25 Ekim 1759'daki Karaağaç'tan dönüşüne, 3 Haziran 1760'taki Karaağaç'a gidişine, 19 Ekim 1760'daki Karaağaç'tan İstanbul'a dönüşüne, 7 Haziran 1761'deki

Öte yandan padişahın ve beraberinde göçe katılan hanedan mensuplarının ihtiyaçlarını temin maksadıyla bazı Harem-i Hümayun görevlilerinin de göçlere düzenli olarak götürüldüğü görülür. Özellikle Kethüda Kadın, Hazineदार usta, İkinci Hazineदार, Çarşnır usta, Kilerci usta, İbrikdâr usta, Câmeşüy usta, Berber usta, Kahveci usta ve horandegân göçlere dâhil edilen daimî görevliler arasındaydı. Bu durum XVIII. yüzyıl nakl-i hümayunlarındaki yerleşik ve teşkilatlı sistemi göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Sultan Mustafa, göç yolculuklarını yaptığı gün, gideceği mahalle ulaşıldıktan sonra yakın çevredeki bir mekâna geçerek dinlenir, bir nevi yol yorgunluğunu gidermeye çalışır. Onun, 30 Eylül 1758'de Karaağaç'tan Topkapı Sarayı'na döndüğü gün saraya ulaştıktan sonra Soğuk Çeşme Kasrı'na giderek burada ikinci vaktine dek dinlenmesi, 27 Haziran 1759 tarihinde yaptığı nakl-i hümayunla Beşiktaş Sahilsarayı'na vardığında biniş ile Tepebaşı mevkiine giderek yine ikindiye kadar burada dinlenmesi ve benzer şekilde 3 Haziran 1760 ve 7 Haziran 1761'de göç ile Karaağaç'a gittiği günlerde Bahariye'ye binişler yaparak dinlenmesi, bu türlü faaliyetlerine dair verilebilecek birkaç örnek arasında sayılabilir.⁴³ Kendisi seher vakti çıktığı yolculuğun yorgunluğunu bu gibi civar yerlerde "âram" ederek giderirken, görevliler de bu sırada yeni mekâna yerleşimi sağlıyor olmalıdır.

III. Mustafa, yaz aylarındaki bu göç süreçlerini oldukça faal geçirirdi. Nitekim nakl-i hümayunla gittiği sahil saraylardan çevre mekânlara sıklıkla binişler ve geziler yapar, huzurunda oynanan oyunları ve sportif faaliyetleri izlerdi. Göç ile Beşiktaş Sahilsarayı'nda olduğu iki aylık süreçte (28 Haziran – 31 Ağustos 1759) başta Neşâdâbâd, Çırağan Yalısı, Şerefâbâd, Fîruziyye, Köşk ve Tepebaşı olmak üzere çevre mekânlara pek çok kez ziyaretlerde bulunmuş, huzurunda oynanan tomak, tulum ve cirid gibi oyunları izlemiş, fasl-ı musiki dinleyerek dinlenmiştir.⁴⁴ Öte yandan Karaağaç'ta kaldığı zamanlarda ise takribî iki-üç günde bir Okmeydanı, Alibeyköy, Tersane, Sâdâbâd, Bahariye ve Has Oda Köşkü gibi çevre mahallere giderek başta ok ve kurşun atma gibi müsabakalar ile yine cirid ve tomak gibi oyunları izlemiş, zaman zaman top ve humbara atışlarını temaşa ederek fasıl ile vakit geçirmiştir.⁴⁵ Sultan Mustafa benzer şekilde cuma selâmlıklarında da yakın çevredeki camilere gitmeyi tercih etmiştir. Nitekim Beşiktaş'ta bulunduğu süreçte başta Tophane ve Beşiktaş camilerine giderken, Karaağaç'ta bulunduğu zamanlarda Eyüb Sultan Camii en fazla tercih ettiği cami olmuş, onu Mihrimah, Gül, Zal Mahmud Paşa, Zal Ali Paşa, Hekimoğlu Ali Paşa ve Piyâle Paşa gibi camiler izlemiştir.⁴⁶

Son olarak III. Mustafa göç süreçlerinin tamamını Topkapı Sarayı dışında geçirmez, çeşitli vesilelerle sarayı ziyaret ederdi. Sarayın göç dönemlerinde de idari merkez olma vasfını devam ettiriyor olması, Sultan Mustafa'nın başta salı günleri icra edilen divan toplantılarına katılmak veya muayede merasimlerindeki yerleşik protokolde yerini almak için sıklıkla Topkapı Sarayı'na gitmesini sağlıyordu. Onun 11 Temmuz 1758'de (5 Zilkade 1171) göç ile Karaağaç'ta bulunduğu süreçte divan toplantısına katılmak üzere Topkapı Sarayı'na gitmesi ya da 26 Eylül 1758'de (23 Muharrem 1172) yine divan toplantısında yerini almak için saraya gelişi veya 14 Ağustos 1759'da (20 Zilhicce 1172) Beşiktaş'ta göçte olduğu dönemde yine divan için Topkapı'yı ziyaret etmesi

Karaağaç'a gidişi ile 4 Ekim'deki dönüşüne ait kayıtlarda kişi bilgilerine girilmeden Harem-i Hümayun'a verilen bahşişin toplam miktarı kaydedilmiştir.

⁴³ Detaylı bilgi ve daha fazla örnek için bkz. III. Mustafa Ruznâmesi, s. 30, 48, 52, 64-65, 79, 123.

⁴⁴ TSMA.d., nr. 2403/59, vr. 3b, Tarih: Zilkade 1172 (Temmuz 1759); TSMA.d., nr. 2403/60, vr. 2a-2b, Tarih: Zilhicce 1172 (Temmuz-Ağustos 1759); III. Mustafa Ruznâmesi, s. 48-52.

⁴⁵ TSMA.d., nr. 2402/56, vr. 3b, Tarih: Şevval 1171 (Haziran-Temmuz 1758); TSMA.d., nr. 2402/57, vr. 2b-3a-3b, Tarih: Zilkade 1171 (Temmuz 1758); TSMA.d., nr. 2402/58, vr. 2b-3a, Tarih: Zilhicce 1171 (Ağustos-Eylül); TSMA.d., nr. 2404/5, vr. 3a, Tarih: Muharrem 1173 (Eylül 1759); TSMA.d., nr. 2404/16, vr. 2b-3a, Tarih: Zilhicce 1173 (Temmuz-Ağustos 1760); TSMA.d., nr. 2405/4, vr. 1b-2a, Tarih: Muharrem 1174 (Ağustos-Eylül 1760); TSMA.d., nr. 2405/15, vr. 3b-4a, Tarih: Zilhicce 1174 (Temmuz 1761); TSMA.d., nr. 2406/20, vr. 2a, Tarih: Muharrem 1175 (Ağustos 1761); TSMA.d., nr. 2406/21, vr. 5a, Tarih: Safer 1175 (Eylül 1761); TSMA.d., nr. 2408/7, vr. 3a, Tarih: Muharrem 1177 (Temmuz-Ağustos 1763); TSMA.d., nr. 2410/42, vr. 2b, Tarih: Muharrem 1179 (Haziran-Temmuz 1765); TSMA.d., nr. 2410/44, vr. 3a, Tarih: Rebiülevvel 1179 (Ağustos-Eylül 1765); TSMA.d., nr. 2412/46, vr. 2a, Tarih: Rebiülevvel 1181 (Temmuz-Ağustos 1767); III. Mustafa Ruznâmesi, s. 23-30, 52-54, 65-70, 79-84; 110-123.

⁴⁶ Görür, a.g.m., s. 154.

bu yönde verilebilecek örneklerden birkaçıdır.⁴⁷ Öte yandan gerek Ramazan gerekse Kurban bayramları tüm ülke çapında olduğu gibi Osmanlı sarayında da coşkuyla kutlanırdı. Devlet teşkilatının en kapsamlı törenlerinin başında gelmesi münasebetiyle III. Mustafa da bu törenlerde bulunmak için göçte olduğu dönemlerde Topkapı Sarayı'na gelirdi.⁴⁸ Nitekim onun Kurban Bayramı törenlerinde arife ve ilk gün muayedesine katılmak için 14-15 Ağustos 1758'de Topkapı Sarayı'nda bulunması, Beşiktaş Sahilsarayı'nda olduğu süreçte arife günüyle beraber bayramın birinci ve ikinci günü (3-5 Ağustos 1759) programlarına katılmak için sarayda olması veya 12-13 Temmuz 1761'de mütad bayram merasimleri ve kutlamaları için yine sarayda bulunması bu türlü ziyaretlerinden bazılarıdır.⁴⁹

Sonuç

Netice itibarıyla göç-i hümayunlar, III. Mustafa gibi hayatının önemli bir kısmını şimşirlikte geçiren XVIII. yüzyıl padişahları için şehrin farklı noktalarını görme ve buralarda keyifli vakit geçirme imkânı sunması açısından önemli faaliyetlerden birisidir. Seçilen mekânın yaz mevsimi için sadece bir ikâmet noktası olmakla kalmadığı, çevre köşk, kasır ve mesire alanlarına yapılan binişler ve geziler ile buralarda icra edilen türlü sportif ve eğlence faaliyetleri için de bir merkezi lokasyon hüviyeti kazanabildiği anlaşılmaktadır. Sultan Mustafa'nın sekiz ayrı yaz mevsimine yayılan nakl-i hümayunlarında birer defa Beşiktaş Sahilsarayı ve Topkapı Kasrı'nı seçmesi dışında tercihlerini devamlı olarak Karaağaç Sahilsarayı'ndan yana kullandığı, seleflerinin aksine bu konuda daha sabit bir tutum aldığı görülür. Ayrıca III. Mustafa'nın göçlerine çoğunlukla kadınlarını, çocuklarını ve şimşirlikteki şehzadeleri de dâhil ettiği anlaşılar. Bir nevi âdet haline getirdiği göçlerine Osmanlı-Rus savaşının başlamasıyla son verdiği, bu sebeple saltanatının son senelerinde daimî olarak Topkapı Sarayı'nı kullandığı sonucuna varılır.

⁴⁷ TSMA.d., nr. 2403/49, vr. 2a, Tarih: Muharrem 1172 (Eylül 1758); III. Mustafa Ruznâmesi, s. 25, 30, 51.

⁴⁸ Tarım Ertuğ, a.g.m., s. 573-575, 581-593.

⁴⁹ TSMA.d., nr. 2402/58, vr. 2a-2b, Tarih: Zilhicce 1171 (Temmuz 1758); TSMA.d., nr. 2403/60, vr. 2a-2b, Tarih: Zilhicce 1172 (Ağustos 1759); TSMA.d., nr. 2405/15, vr. 3a, Tarih: Zilhicce 1174 (Temmuz 1761).

Ek-1 Sultan III. Mustafa'nın Göçleri

Tarih	Mekân	Göç Bahşişi-İhsan-Kaynak
25 Haziran 1758 (18 Şevval 1171)	“Asitane-i Saadetten Karaağaç Bahçesine hareket-i hümayun”	-Başkadın'a 500, İkinci Kadın'a 300, Üçüncü Kadın'a 300, Dördüncü Kadın'a 250, Sultan Bayezid'e 130, Sultan Numan'a 100, Sultan Abdülhamid'e 100, Kethüda Kadına 30, Daye Kadına 60, Hazinedar ustaya 100, İkinci Hazinedar ustaya 40, Câmeşûy ustaya 10, Çaşnigir ustaya 10, Kilerci ustaya 10, İbrikdâr ustaya 10, Berber ustaya 10, Kahveci ustaya 10, horandegâna 250, Filikacı ve Piyadecilere 100 Kuruş. T SMA.d., nr. 2402/56, vr. 3a.
30 Eylül 1758 (27 Muharrem 1172)	“Karaağaç'tan Asitane-i Saadete göç ile teşrif-i hümayun”	-Başkadın'a 500, İkinci Kadın'a 300, Üçüncü Kadın'a 300, Dördüncü Kadın'a 250, Sultan Bayezid'e 130, Sultan Numan'a 100, Sultan Abdülhamit'e 100, Kethüda Kadın'a 30, Daye Kadın'a 60, Hazinedar ustaya 100, İkinci Hazinedara 40, Câmeşûy ustaya 10, Çaşnigir ustaya 10, Kilerci ustaya 10, İbrikdâr ustaya 10, Berber ustaya 10, Kahveci ustaya 10, horandegâna 250, Kuruş. -Piyadeciler ve ...Çavuşlar kullarına 68 adet zer-i mahbub-ı tam. T SMA.d., nr. 2403/49, vr. 2a-2b.
27 Haziran 1759 (2 Zilkade 1172)	“Şehzade hazarâtı ve ağırlık nısf-ı göç-i hümayun ile Beşiktaş Sahil Sarayı'na irsal”	III. Mustafa Rûznâmesi, s. 47-48.
28 Haziran 1759 (3 Zilkade 1172)	“Seherice nısf-ı göç ile Şevketli Efendimiz Beşiktaş'a Harem-i Hümayunu irsal, sonrasında kendileri teşrif buyurdular.”	
31 Ağustos 1759 (7 Muharrem 1173)	“Beşiktaş'dan Karaağaç'a nakl-i hümayun”	-Başkadın hazretlerine 250, İkinci Kadın'a 150, Üçüncü Kadın'a 150, Dördüncü Kadın'a 100, bir Kadın'a 100, Sultan Bayezid'e 100, Sultan Numan'a 100, Sultan Abdülhamit'e 100, Hibetullah Sultan'a 100, Kethüda Kadın'a 30, Daye Kadın'a 60, Hazinedar ustaya 100, İkinci Hazinedar'a 40, Câmeşûy ustaya 10, Çaşnigir ustaya 10, Kilerci ustaya 10, İbrikdâr ustaya 10, Berber ustaya 10, Kahveci ustaya 10, Toplam 1.440 Kuruş. -Ayrıca Filika Piyadesine ve Sandal Piyadesi neferlerine toplam 156 Kuruş ihsan edildiği gibi Beşiktaş'tan Karaağaç'a gidilirken Kadın hazretlerini selamlayan Kârhânelilere 500 kuruşa denk gelen 181 adet zincirli altın ve 90 pare ihsan edilmiştir. T SMA.d., nr. 2404/5, vr. 2b-3a.
25 Ekim 1759 (3 Rebiülevvel 1173)	“Karaağaç'tan Asitane-i Saadete teşrif-i hümayun”	-Göç Bahşişi olmak üzere Harem-i Hümayuna teslim olunan 1.390 Kuruş. -Nakl-i Hümayun buyurulan bu günde Filikacı neferâtına 100, Filika piyade neferâtına 28, Sandal piyade neferâtına ise yine 28 Kuruş ihsan edilmiştir. T SMA.d., nr. 2404/7, vr. 2a.

3 Haziran 1760 (18 Şevval 1173)	<i>“Göç ile Asitane-i Saadetten Karaağaç'a nakil”</i>	-Göç bahşişi olmak üzere Harem-i Hümayuna teslim olunan 2.220 Kuruş (4 Kise 220 Kuruş) -Karaağaç'a nakl-i hümayun buyurulduğu gün Hibetullah Sultan'dan Sandal ve Piyadelere ihsan olmak üzere teslim olunan 300 Kuruş. -Göç günü Hibetullah Sultan'a ihsan olmak üzere Küçük Mustafa Ağa yediyle teslim olunan 150 Kuruş. -Filikacılara beşer kuruştan 130 Kuruş. -Filika ve Sandan piyadelerinde olan yedi kişiye beşer kuruştan 70 Kuruş. -Ağa Bostancıbaşı piyadecilerine 40 Kuruş. T SMA.d., nr. 2404/14, 2a-2b.
19 Ekim 1760 (9 Rebiülevvel 1174)	<i>“Karaağaç'tan Asitane-i Saadete nakl-i hümayun”</i>	-Göç Bahşişi olmak üzere tertip olunup Harem-i Hümayuna teslim olunan 1.330 Kuruş. -Filikacılara 100, Sandal ve Filika piyadecilerine 60 Kuruş. T SMA.d., nr. 2405/6, 2b-3a
7 Haziran 1761 (4 Zilkade 1174)	<i>“Asitane-i Saadetten Karaağaç'a teşrif-i hümayun”</i>	-Göç bahşişi olmak üzere tertip olunup teslim olunan 3.890 Kuruş. -Filika-i Hümayun neferâtına 120, Filika-i Hümayun piyadelerine 40 ve Sandal-ı Hümayun piyadelerine 40 Kuruş ihsan olunmuştur. T SMA.d., nr. 2405/14, vr. 2a.
4 Ekim 1761 (5 Rebiülevvel 1175)	<i>“Göç-i Hümayunun Karaağaç'tan Asitane-i Saadete nakil”</i>	-Göç bahşişi olmak üzere tertip ve Harem-i Hümayuna teslim olunan 1.230 Kuruş. -Ayrıca Eyüb Çorbacısına 15, neferâtına 50 Kuruş ihsan olunmuştur. -Filika-i Hümayun neferlerine ve iki piyadelere 200, Ağa ve Bostancıbaşı piyadelerine 32, Kara ve derya halvetçileri bostananlara 210, Telli Çavuşlara 20 ve Çardakta selamlayan Kârhânelilere 500 Kuruş ihsan olunmuştur. T SMA.d., nr. 2406/22, vr. 2b.
2 Haziran 1763 (20 Zilkade 1176)	<i>“Göç ile Karaağaç'a Asitane-i Saadetten nakl-i hümayun”</i>	-Sultan Bayezid'e 200, Sultan Numan'a 150, Sultan Abdülhamit'e 150, Sultan Selim'e 150, Başkadin'a 500, İkinci Kadın'a 300, Üçüncü Kadın'a 300, Dördüncü Kadın'a 300, Kethüda Kadın'a 30, Hazinedar ustaya 100, İkinci Hazinedara 40, Çaşnigir ustaya 10, Kilerci ustaya 10, İbrikdâr ustaya 10, Câmeşüy ustaya 10, Berber ustaya 10, Kahveci ustaya 10, horandegâna 250 Kuruş. -Göç ile nakl-i hümayun sırasında “çardak yeniçerileri selamladık da” ihsan olunan 500 Kuruş. -Ayrıca göç günü mâbeyn-i hümayuna 1.343 kuruş ihsan olunmuştur. T SMA.d., nr. 2407/12, vr. 4b.
17 Eylül 1763 (9 Rebiülevvel 1177)	<i>“Karaağaç Sahil Sarayı'ndan Asitane-i Saadete teşrif”</i>	-Göç bahşişi olmak üzere tertip olunup Harem-i Hümayuna teslim olunan 1.480 Kuruş. -Aynı gün Eyüb kulluğu neferlerine 40, Tahir Ağa eliyle mâbeyn-i hümayuna 100, Başkadin için Mısırlı Mehmed Ağa eliyle 500 Kuruş ihsan olunmuştur. T SMA.d., nr. 2408/9, vr. 2b-3a. -Sultan Bayezid'e 100, Sultan Numan'a 100, Sultan Abdülhamit'e 100 Kuruş. -Baskadin'a 250, İkinci Kadın'a 150 Üçüncü Kadın'a 150, Dördüncü Kadın'a 150 Kuruş.

		-Kethüda Efendi'ye 30, Hazine dar ustaya 100, İkinci Hazine dar'a 40, Câmeşûy ustaya 10, Haseki ustaya 10, Kilerci ustaya 10, İbrikdâr ustaya 10, Berber ustaya 10, Kahveci ustaya 10, Cümle horandegâna 250 Kuruş. T SMA.e., nr. 262/6, vr. 1b.
23 Haziran 1765 (4 Muharrem 1179)	"Asitane-i Saadetten Karaağaç 'a nakl-i hümayun"	-Sultan Bayezid'e 200, Sultan Abdülhamid'e 150, Sultan Selim'e 150, Kethüda Kadın'a 30, İkinci Hazine dar'a 40, Hazine dar ustaya 100, Çaşnigir ustaya 10, İbrikdâr ustaya 10, Kilerci ustaya 10, Câmeşûy ustaya 10, Berber ustaya 10, Kahveci ustaya 10 ve Cümle horandegâna 250 Kuruş. -Ayrıca göç günü Filika-i Hümayun reis ve iki nefer hameleciye 18 adet, Yirmi sekiz nefere dörderden 112 adet nisfiye mahbub ihsan edilmiştir. Bunların yanında Filika-i Hümayun piyade neferâtından hamelecisine 12 adet, dokuz neferine dörderden 72 adet nisfiye mahbub ihsanı yapılmıştır. -Çardakta selamlayan Yeniçerilere 500 kuruş ihsan edilmiştir. T SMA.d., nr. 2410/42, vr. 2a.
25 Ağustos 1765 (8 Rebiülevvel 1179)	"Karaağaç'tan göç ile Asitane-i Saadete teşrif-i hümayun"	-Sultan Bayezid'e 200, Abdülhamid'e 150, Sultan Selim'e 150, Başkadın'a 500, İkinci Kadın'a 300, Üçüncü Kadın'a 300, Dördüncü Kadın'a 300, Kethüda Kadın'a 30, Hazine dar ustaya 100, İkinci Hazine dar'a 40, Çaşnigir ustaya 10, Kilerci ustaya 10, İbrikdâr ustaya 10, Câmeşûy ustaya 10, Berber ustaya 10, Kahveci ustaya 10, Cümle horandegâna 250 Kuruş. -Bu göç sırasında şu ihsanlar da kayıtlıdır: Eyüb kulluğu çorbacısına 40 Kuruş, Yalı Köşkü'nde yirmi dokuz nefer ...çavuşlara 58 adet, Kayık Kapıcılarına 4 adet, Saltanat kayığı iki hamelecisine 8 adet zer-i mahbub nisfiyesi ile Filika ve Piyade neferlerine 100 Kuruş ihsan edilmiştir. -Bunlarla beraber: Zülüflü Teberdarlar Kethüdasına 10, Bölükbaşı, Kuşçubaşı ve Odabaşısına 18, sair yüz yirmi beş neferine ise 375 Kuruş ihsan edilmiştir. -Ayrıca göç günü Silahdar Ağa marifetiyle Mâbeyn-i Hümayuna 500 kuruş teslim olunmuştur. -Son olarak Karaağaç Bostancılarına toplam 133, Halvetçilerine ise 742 Kuruş ihsan ile gelirken Çardakta Kârhanelilere verilen 500 Kuruş ihsan kayıtlıdır. T SMA.d., nr. 2410/44, vr. 2a-2b-3a.
16 Haziran 1767 (18 Muharrem 1181)	"Asitane-i Saadetten Karaağaç 'a nakl-i hümayun"	-Sultan Bayezid'e 200, Sultan Abdülhamit'e 150, Sultan Selim'e 150, Sultan Mehmed'e 150, Başkadın'a 500, İkinci Kadın'a 300, Üçüncü Kadın'a 300, Dördüncü Kadın'a 300, Beşinci Kadın'a 300, Kethüda Kadına 30, Hazine dar ustaya 100, İkinci Hazine dar'a 40, Çaşnigir ustaya 10, Kilerci ustaya 40, İbrikdâr ustaya 10, Câmeşûy ustaya 10, Berber ustaya 10, Kahveci ustaya 10, Cümle horandegâna 250 Kuruş. -Ayrıca Göç günü Karaağaç'a teşrif ederken çardakta Kârhaneli kullarına ihsan buyurulan 500 Kuruş. T SMA.d., nr. 2412/44, vr. 2b.
22 Ağustos 1767 (26 Rebiülevvel 1181)	"Sahilsaray-ı Karaağaç'tan Asitane-i Aliyye 'ye teşrif-i hümayun"	-Sultan Bayezid hazretlerine 200, Sultan Abdülhamid'e 150, Sultan Selim'e 150, Sultan Mehmed'e 150, Başkadın'a 500, İkinci Kadın'a 300, Üçüncü Kadın'a 300'a Dördüncü Kadın'a 300, Beşinci Kadın'a 300, Kethüda Kadına 30, Hazine dar ustaya 100, İkinci Hazine dar'a 40, Çaşnigir usta ve

		<p>Kilerci usta ve İbrikdâr usta ve Câmeşûy usta ve Berber usta ve Kahveci ustalara onar kuruştan 60, Cümle horandegâna 250 Kuruş.</p> <p>-Bu göç sırasında Karaağaç Bostancı neferlerine toplam 133, Halvetci Bostancılara toplam 842 Kuruş ihsan verilmiştir.</p> <p>-Bunların yanında; Eyüb Çorbacısına 40, Çardakta Kârhânelilere 500, Saltanat Kayığının iki hemelecisine 4, Filika-i Hümayun neferlerine 156, Filika-i Hümayun piyadelerine 42, Sandal-ı Hümayun piyadelerine 76 Kuruş ihsan yapılmıştır.</p> <p>T SMA.d., nr. 2412/46, vr. 2b-3a-3b.</p>
7 Temmuz 1768 (21 Safer 1182)	<i>“Topkapı’ına göç ile teşrif-i hümayun”</i>	<p>-Başkadın’a 500, İkinci Kadın’a 300, Üçüncü Kadın’a 300, Dördüncü Kadın’a 300, Beşinci Kadın hazretlerine 300, Kethüda Kadına 30, Hazinedar ustaya 100, İkinci Hazinedara 40, Çaşnigir ustaya 10, Kilerci ustaya 10, İbrikdâr ustaya 10, Câmeşûy ustaya 10, Berber ustaya 10, Kahveci ustaya 10 Kuruş.</p> <p>T SMA.d., nr. 2413/51, vr. 2a.</p>

Kaynakça

Arşiv Kaynakları:

TSMA.d. 2403/49; TSMA.d. 2404/5; TSMA.d. 2404/14; TSMA.d. 2407/12; TSMA.d. 2402/56; TSMA.d. 2406/22; TSMA.d. 2410/42; TSMA.d. 2408/9; TSMA.d. 2404/7; TSMA.d. 2405/6; TSMA.d. 2405/14; TSMA.d. 2406/31; TSMA.d. 2412/44; TSMA.d. 2412/46; TSMA.d. 2413/51; TSMA.d. 2403/59; TSMA.d. 2403/60; TSMA.d. 2402/57; TSMA.d. 2402/58; TSMA.d. 2404/16; TSMA.d. 2405/4; TSMA.d. 2405/15; TSMA.d. 2406/20; TSMA.d. 2406/21; TSMA.d. 2408/7; TSMA.d. 2410/44; TSMA.e. 262/6.

Telif-Tetkik Eserler:

Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Ahbâr*, Haz. Nevzat Sağlam, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2014.

Artan, Tülay, "I. Mahmud Saltanatında Boğaziçi Eğlenceleri: Temâşâ, Tefekkür, Tevakkuf ve "Şehr-i Sefâ"', *Gölgelenen Sultan, Unutulan Yıllar Sultan I. Mahmud ve Dönemi (1730-1754)*, Haz. Hatice Aynur, C. I, Dergâh Yayınları, İstanbul 2020, s. 93-159.

Beydilli, Kemal, "III. Mustafa (1757-1774). Kaynarca Öncesi bir Padişah Portresi", *Kitab-ı Hedaya (Hedda Reindl-Kiel Armağanı)*, Studien zum Osmanischen Reich und seinen Nachbargebieten, Bonn University Press, Bonn 2019, s. 189-245.

Beydilli, Kemal, "Mustafa III", *DİA*, C. 31, İstanbul 2006, s. 280-283.

Çeşmî-zâde Mustafa Reşid Efendi, *Çeşmî-zâde Tarihi*, Haz. Bekir Kütükoğlu, İstanbul Fetih Cemiyeti – İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1993.

Erdoğan, Muzaffer, "Osmanlı Devrinde İstanbul Bahçeleri", *Vakıflar Dergisi*, IV, Yıl: 1958, s. 163-166

Görür, Cem, "Sultan III. Mustafa'nın Cuma Selâmlıkları", *History Studies*, C. 10, S. 9, Ankara 2018, s. 147-155.

III. Mustafa Ruznâmesi, Haz. Yunus Irmak, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1991.

İlgürel, Mücteba, "Hâkim Mehmed Efendi", *DİA*, C. 15, İstanbul 1997, s. 189-190.

İzzî Süleymân Efendi, *İzzî Tarihi*, Haz. Ziya Yılmaz, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2019.

Koçu, Reşad Ekrem, "Beşiktaş Sahilsarayı", *İstanbul Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul 1961, s. 2589-2597.

Kurtaran, Uğur, *Bir Zamanlar Osmanlı Sultan I. Mahmud ve Dönemi*, Atıf Yayınları, Ankara 2014.

Kütükoğlu, Bekir, "Müverrih Vâsıf'ın Kaynaklarından Hâkim Tarihi", *Vekayi'nüvis Makaleler*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1994, s. 139-194.

Özcan, Abdülkadir, "Biniş", *DİA*, C. 6, İstanbul 1992, s. 184-185.

Sarıcaoğlu, Fikret, "Üsküdar'da Osmanlı Padişahları: Göçler, Binişler ve Selâmlıklar (XVIII. Yüzyıl)", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu V (1-5 Kasım 2007)*, C. II, Editör: Coşkun Yılmaz, İstanbul 2008, s. 549-568.

Sarıcaoğlu, Fikret, *Kendi Kaleminde Bir Padişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid*, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul 2001.

Seyyid Hasan Muradî, *Bir Kâtibin Kaleminden İstanbul'un 12 Yılı (1754-1766)*, Haz. Receb Ahışalı, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2016.

- Seyyid Mehmed Hâkim Efendi, *Vak'a-nüvis Hâkim Efendi Tarihi*, Haz. Tahir Güngör, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2014.
- Şemdanizade Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mür'i't-Tevârih*, C. II.A, Haz. M. Münir Aktepe, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1978.
- Tarım Ertuğ, Zeynep, "Onsekizinci Yüzyıl Osmanlı Sarayı'nda Bayram Törenleri", *Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğlu'na Armağan*, Editör: Zeynep Tarım Ertuğ, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2006, s. 573-594.
- Telci, Cahit, "Osmanlı Sultanlarının Yaz Ayı Geleneği: Göç-i Hümayun", *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, Haz. Nejdett Bilgin, Mehmet Ersan, Turan Gökçe vd., İzmir 1999, s. 491-514.
- Teşrifatçı Mehmed Âkif Bey, *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa Han-ı Sâlis*, Editör: Erhan Afyoncu, (Tıpkıbasım), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2012.
- Vak'anüvis Subhî Mehmed Efendi, *Subhî Tarihi*, Haz. Mesut Aydın, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007.